

Zorunlu kültürlenmeye aidiyetçi bir yaklaşım: David Bezmozgis ve *Natasha* romanında göç

Gülhanım Bihter YETKİN¹

Gamze ÖKSÜZ²

APA: Yetkin, G. B.; Öksüz, G. (2019). Zorunlu kültürlenmeye aidiyetçi bir yaklaşım: David Bezmozgis ve *Natasha* romanında göç. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 504-504. DOI: 10.29000/rumelide.580736

Öz

Bireyin doğumundan ölümüne kadar olan süreçteki yaşantısını basamaklar halinde inceleyen Maslow'un oluşturduğu *İhtiyaçlar Piramidi*'nde üçüncü aşamada yer alan aidiyet ve yere bağlılık hissi, kişinin yaşamsal tatminini sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Ancak kimi durumlarda birey, bu temel ihtiyacını zorunlu olarak tepkileyen koşullarla karşılaşır. Bunlardan biri de göçtür. Tarih kayıtlarına başlanılan zamandan beri varlığını önce mekân ardından ülke değişikliği olarak sürdüren göçler, belirli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkar. Önceleri göçler, daha çok iklim koşulları ve savaşlardan kaynaklanırken sonrasında ekonomik, sosyal ve siyasal nedenler sonucunda gerçekleşir. Göçün temel katılımcıları olan gruplar ve topluluklar için ise gözlerini açtıkları anavatanlarından kopma durumu, benlik algılarındaki aidiyet duygusunu büyük ölçüde zedeler. Bu tablo, en trajik şekilde ülkelerin edebiyatlarında yansımaları bulur. Çalışmamızda Sovyetler Birliği'ne bağlı olan Riga, Letonya'dan ailesiyle birlikte Kanada Toronto'ya taşınmak zorunda kalarak bahsi geçen olguyu bizzat yaşayan Rus asıllı Kanadalı yazar David Bezmozgis'in kendisinin de ifadesiyle, tamamıyla otobiyografik olmasa da yaşantısından izlerin yer yer hissedildiği eseri *Natasha*'daki göç olgusu, Maslow'un aidiyetçi yaklaşımıyla ele alınacaktır. Yedi yaşındaki kahramanın çocukluktan delikanlılığa geçişinin kronolojik olarak sıralandığı eserde çocuğun her öyküde giderek büyüyüp olgunlaşması, göç trajedisine nasıl baş ettiğini, Maslow'un aidiyet ve yere bağlılık kavramının nasıl zor koşullar altında gerçekleştiğini gözler önüne serer.

Anahtar kelimeler: Maslow, *İhtiyaçlar Piramidi*, aidiyet, göç, zorunlu kültürlenme.

An approach of belonging to compulsory acculturation: David Bezmozgis and migration in the book "Natasha"

Abstract

In the Hierarchy of Needs created by Maslow, who studies the life of the individual in steps from birth to death, the feeling of belonging and belonging to the place is in the third stage and this is one of the most important elements that ensures the vital satisfaction of the person. In some cases, however, the individual is confronted with conditions that necessarily affect his or her basic need. One of them is migration. Since the date records were kept, migrations, which continue its existence first as a location and then as a country change, have arisen due to certain reasons. While migrations formerly stem from climate conditions and wars, then they occur as a result of economic, social and political

1 Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü (Ankara, Türkiye), yetkin.bihter@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3705-4040 [Makale kayıt tarihi: 16.05.2019-kabul tarihi: 20.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580736]

2 Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü (Ankara, Türkiye), gamze.oksuz@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5573-8075

reasons. For groups and communities that are the main participants of migration, breaking away from their motherland, in which they opened their eyes to the world, greatly damages the sense of belonging in their self-perceptions. This table is most tragically reflected in the literature of the countries. In our study the phenomenon of immigration in “Natasha” written by David Bezmozgis, who is Russian-Canadian writer that has experienced personally this phenomenon by having to move with his family from Riga - Latvia dependent on the Soviet Union to Toronto – Canada, stating that the traces of his life can be seen and felt from time to time in his work even though it is not entirely autobiographical, will be handled according to Maslow's belonging approach. In the work in which seven-year-old hero's transition from childhood to manhood is sorted chronologically, the child growing up and maturing in each story reveals how he copes with the tragedy of migration and how Maslow's concept of belonging and belonging to the place comes true under difficult conditions.

Keywords: Maslow, Needs Pyramid, belonging, migration, compulsory acculturation.

Giriş

Amerikalı psikolog ve sosyal bilimci Abraham Maslow (1908-1970), ilk olarak 1943 yılında yazdığı bir çalışmada ortaya koyup sonraki dönemde geliştirdiği insan psikolojisi teorisi olan *İhtiyaçlar Piramidi*’nde bireylerin yaşantılarını analiz eder. Varılmak istenen hedefin “insanın kendini gerçekleştirme” olan çalışmanın her bir basamağında bireyin temel ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan unsurlar sıralanır. Buna göre insanın bir üst basamağa geçebilmesi için öncelikle bir alt basamaktaki gereksinimlerini doygun oranda gidermesi gerekmektedir. Maslow’un beş kademeli teorisinin birinci basamağında bireyin fizyolojik ihtiyaçları olan yeme, içme, uyuma ve barınma yer alır. Sonraki basamakta güvenlik ihtiyacı, üçüncüsünde aitlik ve sevgiyi içine alan sosyal ihtiyaçlar, dördüncü basamakta bireyin bir şeyleri başararak toplum içindeki saygınlığını artırma ihtiyacı ve en üst basamakta da kişinin yetilerini fark etmesiyle başarının kaçınılmaz olduğu kendini gerçekleştirme yer alır (Kula & Çakar 2015: 195). Hiyerarşide üçüncü basamakta yer alan aidiyet ve yere bağlılık, insan davranışlarını büyük ölçüde şekillendirir. Maslow’a göre, kişinin kim olduğu, nereden geldiği ve kökeni gibi tanımlamalar aidiyet kavramı ile doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda aidiyet, toplum ya da bireyin kendini fark etmesi, sosyal yaşantıda bir yere konumlandırması ve bunun sonucunda kendini oraya bağlı hissetmesi olarak ele alınmaktadır (Solak 2017: 21). Aidiyet duygusunun başlangıç yeri anne karnıdır. Bebeğin ilk dönem gelişimini sürdürdüğü yer olan anne karnı, doğum gerçekleşene kadar geçen sürede bulunduğu tek yerdir. Buradaki süresini tamamlayıp yeni bir dünyaya gözlerini açan bireyin karşılaştığı ilk mekân, yaşamla fiziksel bir bağ kurduğu yer olması nedeniyle çok anlamlıdır. Ancak bireyin ileriki dönemlerde yaşantısında karşısına çıkan çeşitli olgular nedeniyle büyük bir bağlılık hissettiği bu yerden özellikle de istemeden ayrılmak zorunda kalması, aidiyet duygusunu büyük ölçüde zedeler. Aidiyet doyumunu en çok etkileyen olgulardan biri de göçtür.

Göç olgusu

TDK sözlüğünde geçtiği üzere, göçün çeşitli tanımları bulunmaktadır: 1. Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin ya da toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret. 2. Evden eve taşınma, nakil ve 3. Kuşların, geyiklerin, yarasaların, bazı balık ve böceklerin mevsim, iklim, besin miktarı vb.ne göre çevre değiştirmeleri. Her üç tanıma da bakıldığında ortaya istemli ya da istem dışı bir “mekân değişikliği” çıkmaktadır. Tarih kayıtlarına başlanılan zamandan beri varlığını önce mekân ardından ülke değişikliği olarak sürdüren göçler, belirli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkar. Önceleri göçler, daha çok iklim

koşulları ve savaşlardan kaynaklanırken sonrasında ekonomik, sosyal ve siyasal nedenler sonucunda gerçekleşir. Göç konulu bir araştırmasında akademisyen Ertuğrul Güreşçi, göçü bir ülke içerisindeki yerleşim birimleri arasında gerçekleşen yer değiştirmeyi "iç göç", en az iki ülkenin yerleşim birimleri arasında gerçekleştirilen yer değiştirmeyi ise "dış göç" olarak sınıflandırır (Güreşçi 2016: 1059). Böylesine çeşitli olguları içerisinde barındıran ve bireyleri yer değiştirmeye iten nedenlerden kaynağını alarak göç, bazı bilim insanları tarafından ayrıntılı bir şekilde araştırılarak çeşitli kuramlara oturtulur. Bunlardan en ünlüleri, *Göç Kanunları Kuramı* ve *İtme Çekme Kuramı*'dır.

Yazıldığı dönemde göç üzerine yapılan ilk araştırma örneği niteliğinde olan ve bu nedenle kendisinden sonra çok sayıda göç kuram ve modeline öncülük eden Alman coğrafyacı E. G. Ravenstein'in *Göç Kanunları Kuramı* (*The Laws of Migration*), 19. yüzyılın son döneminde gerçekleşen gelişmeler ışığında bir temele oturmuştur. Endüstrileşme ve kentleşme nedeniyle ortaya çıkan iş imkânındaki artış ve ulaşım ağlarında yaşanan ileri seviyedeki gelişim, insanları daha iyi bir yaşam uğruna doğdukları toprakları terk ederek Avrupa'nın merkez bölgelerine taşınmaya iter. Çalışmada göç olgusuna uzam boyutu katan Ravenstein, göçü kısa mesafeli (basamaklı) ve uzun mesafeli (basamaksız) olarak ayırır. Her iki bölümde de ortaya çıkan sonuç, göçün yoğunlukla ticaret ve sanayinin büyük ölçüde gelişim gösterdiği mega kentlere doğru gerçekleştiğidir. Bilim adamının göçün nedenleri üzerine geliştirdiği bu kuramının sonucu, ekonomik faktörler neticesinde yaşanan göç etme arzusuna bağlanır. Ravenstein'in tanımını yaptığı bu göç kuramında sınıflandırmayı eksik bulan Everett S. Lee ise, *Göç Kuramı* (*A Theory of Migration*) adlı çalışmasında göç olgusunu kategorize eder (Lee 1966: 50). Göçü farklı bir boyutuyla ele alan Lee, 1966 yılında *İtme Çekme Kuramı*'nı (*Push and Pull Theory*) ortaya atar. Buna göre, gerek yaşanan gerekse de gidilen yerde bir takım itici ve çekici faktörler bulunmaktadır. Her iki faktör arasında da mutlaka bir bütünlük vardır. Ancak kuramın temelinde yer alan sayısal veriler doğrultusunda ("o", "+" ve "-") ortaya şu sonuç çıkmaktadır: yaşanan yerin de göç edilecek yerin de içerisinde itme ve çekme olarak adlandırılabilir olumlu ve olumsuz yönler vardır. Ancak bu yönler, kurama göre kişisel ve görecelidir. Bu nedenle yaş, cinsiyet, eğitim, ırk gibi faktörler göçteki olumlu ve olumsuz yönleri belirlemektedir (Çağlayan 2006: 72-73). Bu yargıyı Lee şu şekilde örnekler: Bir yerdeki iklimin iyi oluşu "çekici", kötü hava koşulları ise "itici" bir unsurdur. Ya da göç edilen yerdeki eğitim koşullarının yüksek seviyede olması çocuğu olan bir aile için "çekici" (+), çocuğu olmayan bir aile için "itici" (-) değerdedir (Lee 1966: 50).

Göç, insanların ya da grupların kendi özgür iradeleriyle gerçekleşebileceği gibi kendi istekleri dışında vuku bulan olayların bir sonucu neticesinde de yaşanabilmektedir. Göçmen bir yazar olan Murat Tuncel, göçü bir arayış eylemi olarak tanımlar ve olgunun birincisinin gidiş dönüşlerle, ikincisinin ise dönmek üzere gidişle olacak şekilde iki biçimde gerçekleştiğini ifade eder (Kaşoğlu 2015: 498). Gönüllü göç olarak tanımlanabilen ilk yargıda göçün temelinde yatan etkenler, bireyin yaşam standartını artırmak istemesi, özgür bir biçimde yaşama arzusu, eğitim ve iş arama gibi ekonomik, siyasal ya da sosyal nedenlerdir. İkinci yargıda ise savaş, isyan, terör, doğal afet, dini ya da siyasal baskılar neticesinde bireyin ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalması sonucu kendisini güvende hissetmemesi ve bu nedenle doğduğu toprakları terk etmesine neden olan zorunlu göç yer alır (Yapıcı 2016: 182). Ancak her iki açıdan da ele alındığında göç "yitirmektir". Birey, göç ederken o zamana dek sahip olduğu tüm maddi ve manevi yaşantısını kaybederek yeni bir hayata yol alır (Karak 2014: 231). Birey, gideceği yerde kendisini neyin beklediğini tam olarak bilmesede karşısına çıkacakları bir açıdan isteyerek kabullenir. Çünkü geride bıraktığı yaşamında Maslow'un *İhtiyaçlar Piramidi*'ndeki aidiyet duygusu itibarıyla de kendisini artık toplumun bir bölümünde konumlandıramamaktadır. Bu nedenle göçün gerekliliğine önce kendisini ikna ederek eyleme geçer.

Rusya'da göç ve edebiyata yansımaları

Büyük bir insan kitlesi olarak ilk Rus göçü, 19. yüzyılın ortalarında yaşanır. Ekim Devrimi sürecine kadar olan göçler, dalgalar halinde olmaktan ziyade daha çok emekçi halk, dindar kesim, Yahudi milletler ve siyasi gruplar halinde gerçekleşir. Bu gruplardan siyasi olanlar hariç, büyük bir kısmı ABD ve Kanada'ya göç eder. Genellikle köylüler, kilise yöneticileri tarafından kovulan köylü protestanlar ve Malakanlar'dan³ oluşan bu göçmenler, gittikleri yerlerde daha içe kapanık bir yaşam şekli sürdürerek anavatanlarından uzakta olsalar da kendilerine özgü gelenek ve görenekleri korumayı başarırlar. Ulusal ve dini göçleri, yoğunlukla Amerika'ya giden ve hızla Rusya ve Rus kültürüyle bağlarını koparan Yahudi, Tatar ve Ermeniler gerçekleştirir. Rusya'yla çıkarları çatışan siyasi göçmenler üzerinde ise Avrupa daha egemen olur. 1917 Ekim Devrimi'ne kadar olan bu göçler, herhangi bir sosyal sorundan kaynağını almasa da sonraki göçlere oranla daha geniş çaplı olur. Bu dönemde Rusya'dan göç eden insan sayısı yedi milyonu geçer. Ancak bu, yalnızca resmi yollarla Rus devleti sınırları dışına çıkan kişilerin sayısıdır. Her ne kadar Rusya'da göç kavramı, devrime kadar olan süreçte yasalarda tam anlamıyla belirtilmese de Rus İmparatorluğu uyruklu kişilerin başka bir devlete geçmesi kesinlikle yasaklanır. Bunun dışında Ekim Devrimi'nden sonra yurtdışında çalışanların yeniden ülkeye girme yolları kapatılır (Medvedeva & Buşuyeva 2016: 32-41).

20. yüzyılın başlangıcında, Ekim Devrimi'nin ardından her birinin nedeni kendi içerisinde farklılık gösteren dört göç dalgası görülür. Bunlardan ilki, 1918-1922 yılları arasında görülen birinci göç dalgasıdır. Bu dönemde devrim ve Anavatan Savaşı sonucunda Rusya, Sovyet ve diğer Rusya olmak üzere ikiye ayrılır. Bir başka Rusya (İkinci Rusya, Rusya dışında Rusya) olarak da adlandırılan bu yeni Rusya'nın gerçek Rusya ile herhangi bir fiziksel ve hukuksal sınırı yoktur; ancak kendisini özgün, siyasi ve sosyokültürel açıdan eşi benzeri olmayan, tek ulusal kültürel eğitim alanı olarak tanımlar. Bu zamana dek Rusya'da gerçekleştirilen hiçbir göç eylemi bu denli büyük ve birlik içinde olmamıştır. İlk göç dalgasını, Sovyet yönetiminden ve iç savaştan kaçan askerler, soylular ve devlet görevlileri gibi eğitilmiş üst düzey tabaka oluşturur. Bu dönemde, okur-yazar oranı yüksek olmayan Rusya, önemli ölçüde eğitilmiş katmanını kaybeder. Bu kişiler arasında P. M. Bitsilli, S. İ. Gessen, P. D. Dolgorukov, E. A. Yelaçıç, M. N. Yerşov, A. V. Jekulina, V. V. Zenkovskiy, S. İ. Kartsevskiy, S. V. Panina, S. O. Seropolko, G. Ya. Troşin gibi pedagoglar, psikologlar ve ünlü toplum eylem adamları yer alır (Konstantinovna 2012: 1-4). Batı Avrupa ilk defa böylesine bir insan topluluğuyla karşılaşır. Öyle ki Milletler Cemiyeti, bu göçmen tufanını önlemeye çalışır. 1924 yılında Cemiyet, göçmenlere Nansen pasaportu⁴ dağıtma kararı alır. Ancak bu belge, göç edenlere vize, çalışma hakkı, hastalık, sakatlık vb. hakları sağlamamaktadır. Yeni vatandaşlık almak neredeyse imkânsızdır. Bu göç dalgasının yoğunlukla yaşandığı merkezler, Paris, Berlin, Prag, Belgrad, Sofya ve Harbin olur. Her ne kadar ülkelerindeki siyasi ortamın elverişli olmamasından dolayı ülkelerinden ayrılmak zorunda kalsalar da bu kişiler, göç durumlarını kısa süreli görürler. Bolşeviklerin çok geçmeden mağlup edileceğine inanan bu grubun üyeleri, en nihayetinde vatanlarına döneceklerini düşünürler. Bu nedenle göç ettikleri yerlerdeki yaşam şekline katılmayı reddederek asimilasyona direnirler. Kendi kültür, gelenek ve inançlarına sahip çıkarak onları Rus yapan özelliklerini sonuna kadar korurlar (Medvedeva & Buşuyeva 2016: 32-41).

³ Malakanlar, çarı yaratıcı ile denk tutan Rus Ortodoks kilisesine baş kaldıran, orta sınıf Rus köylü topluluğuna verilen isimdir. Aynı inanç etrafında bir araya gelen bu insanlar, Malakanizm adlı yeni bir inanç ortaya çıkararak Hristiyanlığın temel ve asıl özelliklerini savunurlar (Kıyanç 2014: 1).

⁴ 1921 yılında Milletler Cemiyeti'nin Norveçli Fridtjof Nansen'i Milletler Cemiyeti Sığınmacılar Yüksek Komiseri olarak atamasından sonra bilim ve devlet adamı olarak tanınan Nansen'in oluşturduğu, sığınmacıların uluslararası seyahat etmelerini olanaklı kılan yolculuk belgesine verilen isimdir (Sav 2016: 527).

İlk göç dalgasının etkisi geniş kapsamlı olur. Bu dalganın katılımcıları olan çocuklar ve yetişkinler, genellikle aileleri ve akrabalarıyla kimi istisnai durumlarda da özellikle Anavatan Savaşına katılanlar, Beyaz Ordu'nun geri çekilen birlikleriyle birlikte göç ederler. Bu insanların büyük bir kısmı, günlük yaşantılarından bir anda koparılmışlar ve birçoğu savaşta yer alarak ölümü görmüştür. Yaşadıkları, kuşkusuz ki her çocuğun hafızasında silinmez izler bırakır. Bu nedenle göçmen pedagoglar ve psikologlar bazı araştırmalar yürütürler. Bunun sonucunda ortaya şöyle bir sonuç çıkar: kendi vatanından koparılan çocuk ruhu, devrim, vatan savaşı ve göç olmak üzere üç büyük olay karşısında sarsılmıştır. Çok geçmeden V. V. Zenkovskiy, çocukların yaşadıkları trajediyle baş etmeleri ve üretken birer işçi olabilmeleri için tüm pedagogları yardıma çağırır. Öyle ki bir yatılı okul müdürü A. P. Dehterev, göçü yaşayan çocuklar için şu ifadeleri kullanır: "*Anavatan savaşı ve zorunlu göçün üstesinden gelen çocuklar, geçmişlerini unutuyorlar. Onların oldukça farklı psikolojileri, sinir yapıları ve olaylar hakkında farklı alguları var. Hatta bence onların kan bileşenleri bile oldukça farklı*" (Konstantinovna 2012: 6).

Rusya'daki ikinci göç dalgasının temel nedeni, II. Dünya Savaşı'dır. İki göç dalgası arasında büyük farklılıklar vardır. İlkinde tam anlamıyla mecburiyetten kaynaklanan bir göçmen akışı yaşanır. İkinci dalganın katılımcıları, ülkelerine yeniden dönmek üzere göç ederler. Bunun temel nedeni, henüz kurulan Sovyet gerçeğinden hoşnut olmama, tutuklanma korkusu, yakınlarının trajik kaderleri ve Gulag kamplarına gönderilme endişesidir. Bu göç dalgasının gerçekleştiği merkezler, ağırlıklı olarak Almanya ve Amerika olur (Trubetskova 2011: 7). Aynı zamanda ilk göç topluluğunun bireyleri Rusya İmparatorluğu uyruklu iken, savaş sonrası yaşanan bu ikinci dalganın göçmenleri Sovyet vatandaşlarıdır. Üçüncü göç dalgası (1948-1986), soğuk savaş dönemine denk gelir. Bu dalgayı oluşturanlar, yoğunlukla entelektüeller, siyaset ve evangelist din muhalifleri olur. Bu göçmen topluluğunun göç ettikleri ülkelerin başlıcaları Almanya, ABD ve İngiltere'dir. Bu göçün temel etkeni siyasi değil; daha çok ekonomik sebeplere dayanmaktadır. Üçüncü dalga göçmenler, diğerlerinin aksine sahip oldukları dil, kültür, gelenek ve inançlarını koruma amacı gütmedikleri gibi bunlardan büyük bir istekle kurtulmaya çalışırlar. Hatta kendilerini ateist kültür ve değerlerinin taşıyıcısı olarak gören bu kişiler, kilisenin tüm kurallarını reddederler. Dördüncü ve sonuncu göç dalgası ise perestrojka (yeniden yapılanma) döneminde yaşanır. Diğerlerinin aksine bu göçün siyasi hiçbir hedefi yoktur. Ülke dışına çıkmak tamamen kişilerin kendi iradeleriyle aldıkları bir karardır. Göç edenlerin büyük bir çoğunluğu, Almanya, İsrail ve ABD'ye gider. Buralardaki yaşamlarına kısa sürede adapte olan göçmenler çok geçmeden asimilasyona uğrayarak kendi dillerini ve kültürlerini yitirmeye başlarlar. Genel anlamda bakıldığında ilk iki göçün katılımcıları Rus karakterlerini daha fazla muhafaza altına almayı başarırken, üçüncü ve dördüncü dalganın göçmenleri ülke sınırları dışına çıktıkları gibi kimliklerini de geride bırakmışlardır (Medvedeva & Buşuyeva 2016: 32-41).

Göç ve edebiyat

Göçün edebiyata yansımaları da en az kendisi kadar etkileyici olur. 20. yüzyılın ilk döneminde Rusya'da görülen 1905 Şubat ve 1917 Ekim devrimleri, Rus-Japon Savaşı, I. Dünya Savaşı ve İç Savaş, komünist yönetimin başa geçmesi, ekonomik kriz ve kıtlık gibi faktörler, ülkede büyük çaplı bir göçü tetikler. Devrimden sonra kurulan yeni toplumun yaşam koşullarından hoşnut olmayan çok sayıda sanatçı ve aydın kesim, ortalığın durulmasını beklemek amacıyla yurt dışına çıksa da büyük bir çoğunluğu yeniden anavatanına dönme imkânı bulamaz (Smirnova 2014: 7). Daha iyi bir yaşam umuduyla gerçekleştirilmesine rağmen büyük bir hayal kırıklığı yaratan bu devrimden sonra ülkede tam anlamıyla baskıcı bir yönetim sistemi uygulanmaya başlanır. Bu dönemde sanatçı ve edebiyatçılar sistemin propagandasını yapan eserler yazmak zorunda bırakılır. Bu nedenle edebiyatta bağımsızlık ve özgünlük

ortadan kalkar. Bu baskıcı uygulama karşısında yüzlerce kişi vatanını geride bırakarak çareyi ülkeden kaçmakta bulur (Çelik 2018: 361). Yaşanan bu ilk göç dalgasıyla Rusya, önemli sayıda yazarını yitirir. Bunlardan başlıcaları İ. Bunin, A. Kuprin, İ. Şmelyov, B. Zaytsev, M. Tsvetayeva, V. Hodaseviç, K. Balmont, Z. Gippius, D. Merejkovski, İ. Severyanin, M. Aldanov, M. Osorgin, A. Averçenko, A. Remizov, A. Tolstoy, E. Çirikov, G. İvanov, G. Adamoviç, N. Teffi, M. Artsıbaşev, P. Boborikin, V. Nabokov, G. Gazdanov'dur (Gorbaçov: 20). Bu dönemde vatanını her ne pahasına olursa olsun terk etmeyenler olsa da onların durumları da pek iç açıcı değildir. Örneğin 1921 yılı Ağustos ayında şair N. Gumilyov kurşuna dizilir. A. Blok 1919 yılında tutuklanır ve aradan iki yıl geçtikten sonra hastalanarak ölür. 1925 yılında S. Yesenin, 1930 yılında ise V. Mayakovski intihar eder. 1938 yılı Aralık ayında O. Mandelştam Sibirya'daki bir toplama kampında ölür. 1941 Ağustosunda M. Tsvetayeva intihar eder. Yazarlar Birliği'nin ilk toplantısına katılan iki yüzün üzerinde kişinin sonradan ortadan kaybolması da dönemin atmosferini yansıtan en önemli göstergesidir (Çelik 2018: 362).

İlk göç dalgasını iki bölüme ayırmak mümkündür: 1920-1925 yılları arasındaki etap, ülkesine geri dönme umudunu yitirmeyen göçmenlerin edebiyatlarının oluşma dönemidir. Eserlerde Sovyetler Birliği ve Bolşevizm karşıtı konular, Rusya'ya özlem ve Anavatan Savaşı'nın devrim karşıtı bir pozisyonda yansıtıldığı temalar hâkim olur. Birinci göç dalgasının göçmen yazarları, en verimli dönemlerini bu süreçte geçirirler. Planlı bir şekilde göç etmeseler de ülkelere kısa zamanda dönecekleri ümidiyle Rusya'da yaşananları yakından takip ederler.

1925-1939 yılları arasındaki ikinci etapta ise yayın faaliyetleri artar ve edebiyatta birlik sağlanır. Vatana geri dönme umudunu yitiren yazarlar, kaybettikleri cennetlerinin aromasını korumak, çocukluk hatıralarını ve halk geleneklerini muhafaza etmek için daha çok anı edebiyatına ve tarihsel romana yönelirler. Bu dönemde ilk kez Gulag toplama kamplarıyla ilgili eserler görülmeye başlanır.⁵ Göç ettikleri ülkelerde kendilerine yeni bir Rusya inşa ederek kimliklerini koruma mücadelesine girişen göçmenlerin yazdıkları eserlerde yoğunlukla görülen motifler, Rus diline, geçmişe ve anavata duyulan büyük hasret, ölüm, yalnızlık, umut ve ümitsizlik temalıdır. Rus kültürünü her koşulda sürdürerek gelecek nesillere aktarma misyonunu üstlenen bu kişiler, edebi faaliyetlerine durmadan devam ederler. Aynı zamanda bu yazarlar, çeviri çalışmalarına özel bir önem vererek Batılı ülkelere Rus kültürünü ve edebiyatını tanıtmaya çalışırlar (Smirnova 2014: 8).

1940'lı yıllarda gerçekleşen ikinci göç dalgasının katılımcıları hem uygulanan baskıcı devlet kontrolünden kurtulmak hem de Rusya'nın II. Dünya Savaşı'na katılmasına tepki göstermek amacıyla ülkelerini terk ederler (Gorbaçov, 20). Bu kişilerin büyük bir çoğunluğu, 1939 yılında SSCB'ye katılan Baltık Kıyısı Cumhuriyetlerinden halklar, savaşta esir düşüp Sovyet kamplarına gönderilmek istemeyen, bu yüzden evlerine dönmekten korkan askerler ve Almanya'ya iş için gönderilen kişilerdir.⁶ Sovyet yönetim şeklinde yetişmiş bu insanlar her ne kadar Batıya göç etseler de gittikleri yeri benimsemeyi reddederler. Bu kişiler arasında Rusya'nın Bolşevik yönetimden kurtulmasını isteyen ve bu nedenle savaşı destekleyen yazarlar da yer alır. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nde Stalin'in otoritesi altına aldığı güdümlü bir sanat anlayışı hâkim olduğundan tam anlamıyla edebiyat, sanat ve kültür çalışmalarında artış olmaz. Bu dönem edebiyatının temel konuları ise Sovyet toplama kamplarının tasvirleri,

⁵ İ. Soloneviç *Toplama Kamplarındaki Rusya* (Rossiya v kontslagere), M. Margolin *Ze-Ka Ülkesine Yolculuk* (Puteşestviye v stranu Ze-Ka) ve Yu. Bessonov *26 Cezaevi ve Solovkov'dan Kaçış* (26 tyurem i pobeg s Solovkov), <http://iessay.ru/ru/writers/other/literatura-xx-veka/stati/russkaya-literatura-xx-veka/tri-volny-emigracii-russkoj-literatury-v-xx-veke> "Tri volny emigratsii russkoj literatury v XX veke", Erişim Tarihi: 12. 02. 2019

⁶ <http://iessay.ru/ru/writers/other/literatura-xx-veka/stati/russkaya-literatura-xx-veka/tri-volny-emigracii-russkoj-literatury-v-xx-veke> "Tri volny emigratsii russkoj literatury v XX veke", Erişim Tarihi: 12. 02. 2019.

kolektivizasyon trajedisi, ideolojik baskının ve korkunun üstesinden gelme ve yeni bir ahlak terbiyesiyle yetişmiş kahraman tipi oluşturmaktır (Trubetskova 2011: 7).

Ardından gelen üçüncü göç dalgası, Kruşçev’in “Çözülme” (Ottepel) Dönemi’ne denk gelir. Üçüncü dalga yazarları yoğunlukla sanatsal edebiyatın özgürleşmesine, Gulag kamplarının bir an önce kapatılmasına, baskıya ve bir süre önce kazanılan savaşın askeri başarısının değerine odaklanırlar. Ancak 1960’lı yılların ortalarına gelindiğinde özgürlüğe büyük ket vurulur ve yazarların eserlerine büyük ölçüde estetiksel eleştiriler getirilir. A. Soljenitsın ve V. Nekrasov soruşturma geçirir, İ. Brodski tutuklanır, A. Sinyavski gözaltına alınır; KGB, V. Aksenov, S. Dovlatov, V. Voynoviç’e gözdağı verir. Bunun sonucunda çok sayıda yazar, ülkesini terk ederek sınır dışına çıkmak zorunda kalır. Göçte yeni yazarlar görünmeye başlar. Bunlar, Yuz Aleşkovskiy, G. Vladimov, A. Zinovyeve, V. Maksimov, Yu. Mamleyev, Saşa Sokolov, Dina Rubina, F. Gorenşteyn, E. Limonov gibi yazarlar ve A. Galiç, N. Korjavin, Yu. Kublanovskiy, İ. Guberman gibi şairlerdir. Üçüncü göç dalgasının edebiyatının en belirgin özelliği, Sovyet edebiyatının üslup akımlarının Batılı yazarların kazanımlarıyla harmanlanmasındaki başarı ve avangard akımlara gösterilen yoğun ilgidir. Bu nedenle dönem edebiyatı, çok sayıda ve çeşitli üsluplarda sayısız eser kazandırır. SSCB’nin parçalanmasıyla bu yazarların bir kısmı Rusya’ya döner ve burada edebi faaliyetlerine devam eder. Çalışmamız çerçevesinde inceleyeceğimiz *Natasha* eserinin yazarı David Bezmozgis, bu göç dalgasının bir üyesidir.

Göçmen bir yazar: David Bezmozgis

1973 doğumlu David Bezmozgis’in sanat yaşamının temeli, altı yaşında ailesiyle birlikte o zamanlar Sovyetler Birliği’ne bağlı olan Riga, Letonya’dan Kanada Toronto’ya göç etmesine dayanır. Ailesi, göç eden Rus Yahudi topluluğunun büyük bir bölümünün yaşadığı North York’a yerleşir. Çocuk yaşlarda Kanada’ya gelen ve yalnızca kendi evinde Rusça konuşabilen Bezmozgis, ilk ve ortaokuldan sonra liseye de burada devam eder ve bilmediği bir dilde eğitim almanın sıkıntısını büyük ölçüde yaşar. Ardından Montreal’e gider ve McGill Üniversitesi’ne girer. Burada, Holokost’ta öldürülmeden önce büyükanne ve büyükbabasına ait olduğuna inandığı bir fotoğraf bulan küçük bir çocuk hakkındaki tek kişilik oyunu *Son Vals: Bir Miras’ı (The Last Waltz: An Inheritance)* kaleme alır. Oyun, önce üniversite tarafından düzenlenen tiyatro festivali ve ardından da Montreal Oyun Yazarları Çalıştay’ında sahnelenir. Bezmozgis, üniversiteden ileri derecede İngilizce seviyesinde mezun olur.

Her ne kadar genç yazar, hikâye ve öykü yazmaya devam etmek istese de maddi imkânları yeterli olmadığından ailesinin zoruyla bu tutkularından vazgeçmek zorunda kalır. Üniversiteden mezun olduktan sonra Los Angeles’teki Güney Kaliforniya Üniversitesi’nde sinema üzerine eğitim alır. Burada parlak bir öğrencilik geçiren Bezmozgis, 1999 yılında Los Angeles’taki üç sünnetçinin ritüellerini konu alan kısa belgeseli *L. A. Mohel* ile öğrenci film yapımcıları arasında düzenlenen yarışmada büyük bir ödül kazanır. Güney Kaliforniya Üniversitesi’nde gün geçtikçe ünü daha da artan genç yetenek, kısa zaman içinde yazar Leonard Michaels’in eserlerini sinemaya uyarlamak için gösterilen kişi olur. Her ne kadar ünlü ABD’li roman, öykü ve makale yazarı Michaels’in eserini sinemaya uyarlama girişimi gerçekleşmese de iki sanatçı arasında geçen üç yıllık yazışma süreci, Bezmozgis’in yazar kişiliğinin gelişmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Bezmozgis, *Edebiyat Aşkı Üzerine (On Literary Love)* isimli makalesinde, arkadaşlıklarının hikayesini ve yaşlı yazarın onun üzerindeki derin nüfuzunu ayrıntılı bir şekilde anlatır.

2009 yılında yazıp yönettiği ilk filmi *Zafer Günü (Victoria Day)* üzerinde çalışan David, Sundance Film Festivali’nde yarışmaya katılır ve “En İyi Senaryo” dalında Genie Ödülü’ne aday gösterilir. Tıpkı

romanları gibi yazarın bu filmi de Toronto yakınlarındaki North York'ta çekilir. 1988 yılında geçen filmin öyküsü, bir sınıf arkadaşının kaybolmasıyla suçlanan on altı yaşındaki Ben Spektor'un hikâyesini anlatır. 2010 yılında "40 Yaş Altı 20 Yazar" listesine alınan yazar, aradan bir yıl geçtikten sonra, 1978 Roma'sında geçen ve Demir Perde döneminde ülkesini terk eden bir Sovyet Yahudi ailesini anlattığı ilk romanı *Özgür Dünya'yı* (*The Free World*) yayımlar. Scotiabank Giller Ödülü, Gpvernör Genel Ödülü ve Trillium Kitap Ödülü'ne aday gösterilen eser, Amazon kitap listesinde Birinci Roman Ödülü'nü kazanır. 2014 yılında yayımlanan ikinci romanı *Hainler* (*The Betrayers*), bir Sovyet Yahudisi ve aynı zamanda İsrail bakanı olan Baruch Kotler'in yaşamının yirmi dört saatlik sürecini anlatır. Bu süre zarfında bir tesadüf fırtınası, bakanı yaklaşık kırk yıl önce Gulag toplama kampına gönderen muhbirle yüzleştirmeye götürür. Bu öyküsüyle David, aynı yıl Yahudi Kitap Ödülü'nü kazanır ve Scotiabank Giller Ödülü'ne aday gösterilir (Lewis 2015).

Halen Toronto'da yaşayan David Bezmozgis, Sovyet Rusya'nın uyguladığı sert politikalara çocuk yaşlarda maruz kalmış, ailesiyle birlikte göç etmek zorunda bırakılan önemli yazarlardan biridir. 1948-1986 yılları arasında gerçekleşen üçüncü göç dalgasıyla, doğduğu topraklardan kopmak zorunda bırakılan yazarın ruhunda açılan derin yara, eserlerinin de ana temasını oluşturur. Kaleme aldığı roman ve filmlerinde ana kahramanlarını Yahudi Ruslardan seçmesi, yaşadıklarını birebir yansıtmada kendisine yardımcı olur. Aynı zamanda siyasi eleştirilerini de üstü kapalı bir şekilde yansıttığı bu eserleriyle çok sayıda ödül kazanan ve bir çok listede aday gösterilen David Bezmozgis'in yazarlık kariyerinin kaynağı, göçmenlikten gelir.

"Otobiyografik Değil, Kurgu"

David Bezmozgis'in ilk kitabı *Nataşa ve Diğer Öyküler* (*Natasha and Other Stories*) 2004 yılında ABD ve Kanada'da yayımlanır. *Nataşa ve Diğer Öyküler*'in içeriği, kısmen de olsa Bezmozgis'in kendi ailesine benzer koşullarda Toronto'ya göç etmiş olan bir Sovyet Yahudi ailesi olan Bermanların etrafında döner. Eser, özgün içeriği, geniş bakış açısı, içerisindeki kavrak zeka ve inceliği nedeniyle okuyucu tarafından büyük övgü toplar. Birçok listede aday gösterilen roman, Toronto Kitap Ödülü, BM Yazarlar Ödülü ve JQ-Wingate Ödülü'ne layık görülür (Lewis 2015). Kırk beş yaşında genç bir yazar olan David Bezmozgis ile elektronik posta yoluyla iletişime geçmemiz sonucunda kendisinden doğrudan edindiğimiz bilgiye göre Bezmozgis, *Nataşa ve Diğer Öyküler* eserini oluşturan hikâyeleri 1999-2003 yılları arasında geçen süreçte yazmıştır. Her ne kadar bu roman, araştırmacılar tarafından otobiyografik türde nitelendirilse de yazarın ifadesine göre öyküler tamamen kurgudur. Ancak hikâyeler, kaynağını ailesinin yaşadığı göç deneyiminden alır. *Edebiyat Aşkısı Üzerine* yazısında Bezmozgis, yazarken başından geçen en kötü olayları düşünerek yazdığının altını çizerek, En iyi kitapların kırk bir kalbin kanyıyla yazılanlar olduğunu belirten yazar, günümüzde kaliteli eser vermenin zor olduğunu çünkü elektronik ortamların duyguları bastırdığını, bu nedenle de günümüz yazarlarının mümkün olduğunca geçmişlerine yönelip oradaki duyguları açığa çıkarmaları gerektiğini savunur (Azarnova 2009: 9). Bezmozgis, Nataşa'yı hangi amaçla ve nasıl yazdığını şu sözleriyle ifade eder:

"Nataşa, 1980 yılında Kanada'ya göç eden Yahudi bir Sovyet ailesini konu edinir. Ailenin oğlunun ben anlatı şeklinde aktardığı bu hikâyeler, kendi ailemin Kanada'ya göçünün kurgusal bir ifadesidir. Aynı hedefle kaleme aldığım diğer romanım Özgür Dünya'da da 20. yüzyılın Sovyet Yahudi deneyimini, çardan devrime, pogromlardan siyasi radikalizme, Stalin terörüne, Baltık ülkelerinin Sovyet ilhakına, Hitler'in SSCB'yi işgaline, Holokost'a, doğu cephesine doğru ilerlemeyi amaçladım. Stalin'in savaş sonrası antisemitik kampanyası, Avusturya ve İtalya'da on binlerce Sovyet Yahudisini içine alan Sovyet Yahudi göçü dalgasıyla sonuçlanır. İki kitabımın arkasındaki bu projenin amacı, mağdur olan bu Sovyet Yahudilerinin kimler olduğunu, onları neyin oluşturduğunu ve neden böyle davrandıklarını Kuzey Amerika okuyucusuna göstermektir. Bu iki

*kitabımı yazmaya başladığımda Sovyet Yahudileri konusunda çok az bilgi vardı. Bu nedenle onları tanıtmayı kendime görev bildim.*⁷

Toplamda yedi öyküden oluşan *Natasha*'da, her birinin olay örgüsü birbirinden bağımsız konuları ele alsada merkezdeki kahraman aynıdır ve kahramanın çocukluktan delikanlılığa geçişi kronolojik olarak sıralanır. Çocuğun her öyküde giderek büyüüp olgunlaşması, göç trajedisine nasıl baş ettiğini, Maslow'un aidiyet ve yere bağlılık kavramının nasıl zor koşullar altında gerçekleştiğini gözler önüne serer. Yedi yaşındaki Mark Berman, anne-babası ve büyükanne-dedesiyle birlikte Stalin Rusya'sında kendilerine yaşam alanı bulamamaları nedeniyle Kanada'ya göç etmek zorunda kalır. Burada aile, zorlu bir uyum sürecinden geçer. Kanada'nın göçmenlik şartlarını sağlamak adına verdikleri mücadele küçük bir çocuğun penceresinden yansıtılır. Birbiri ardına sıralanan her bir hikâyede göçün trajedisi, yavaş yavaş yerini kurulu düzene bırakır. Önceleri aile, geçimini sağlamak adına bir çok yola başvurur. En nihayetinde yıllar geçtikçe kendilerine istedikleri düzeni kuran Bermanların küçük çocuğu Mark da her hikâyede biraz daha büyür ve sonunda yetişkin bir birey olur.

Kimliklerini kaybedenler

Sovyet döneminde toplumun huzurunu tehdit ettikleri gerekçesiyle antisemitist uygulamalara oldukça sert bir şekilde maruz kalan Rus Yahudiler, çareyi bir an önce ülkeden ayrılmakta bulurlar. Bu süreci, dönemin önemli yazarlarından İ. Erenburg'un *İnsanlar, Yıllar, Hayatlar (Lyudi, godı, jizn)* isimli kitabında belirttiği üzere, 1948 yılı Eylül ayında "Pravda" gazetesinde yayımlanan Yahudi düşmanlığı ile ilgili kaleme aldığı bir yazısında açıkça görmek mümkündür: "*Evet, bir çok Yahudi kendi yurtlarını bırakarak Amerika'ya göç etti. Ama bu göç ediş kendi yurtlarını sevmedikleri için değil, hakarete uğradıkları, onları sevgili yurtlarından yoksun etmeleri nedeniyleydi*" (Erenburg 1968: 278). Bunun sonucunda ülkeden büyük bir göç yaşanır. Sovyetler, giden Yahudilerin geri dönmemesi için de tüm yolları kapatır. Yaşanan bu göç dalgasının kaçınılmaz sonuçlarından biri olan kimlik kaybı, bireylerin benlik dengesini bozan önemli etmenlerden biri olur. Yaşamlarının en özel dönemlerini geçirdikleri topraklardan koparılmanın yanı sıra kişilerin karakter yapılarının kostümü olan mesleklerini yitirmeleri, üstelik üst mevkide çalışan kişilerin gittikleri yabancı ülkelerde pek çok konuda ödün vererek birer zavallıya dönüşmek zorunda kalmaları onların psiko-sosyal durumlarına büyük ölçüde etki eder. *Natasha*'da bu durumu ilk olarak Mark'ın Rusya'dayken sporcu masörü olan babası Roman karakterinde görmekteyiz. Yaklaşık elli yaşında olan Roman'ın Sovyet döneminden kalma bir fotoğrafını gören Mark, babasının eski ile yeni hali arasındaki kıyaslamayı dönem şartları çerçevesinde değerlendirir:

"... Babam, Uluslararası Halter Federasyonu kimlik kartını ve pasaportunu yatak odasında bulup getirdi. Pasaportta göç girişimlerinden önce çekilmiş bir fotoğrafı vardı. Resimdeki yüzü, üst düzey bir Sovyet memurunun kendine aşırı güvenen ifadesini taşıyordu. Fotoğrafı pek çok kez görmüştüm, ara sıra babam evde değilken çıkarıp bakmıştım. Fotoğraftaki kişiyle babamın aynı insan olduğunu düşünmek benim için bir teselliydi" (Bezmozgis 2004: 38).

Sovyet Rusya'da iken daha refah ve iyi bir konumda çalışan Roman, Kanada'da kendisini öylesine büyük bir çabanın içerisinde bulur ki bu durum, Mark'ın tasvir ettiği bir fotoğraf ile belirgin bir şekilde ortaya çıkar.

Mark'ın dayısı Fima karakteri de bir zamanlar Sovyet Rusya'da hâli vakti yerinde, önemli bir mevkide olan kahramanlardan biridir. Bunu, Mark'ın büyükannesinin ölümünden sonra dedesine yeni bir daire

⁷ Yazar David Bezmozgis ile elektronik posta yoluyla iletişime geçmemiz neticesinde kendisinin anlatımı tarafımızdan çevrilerek doğrudan aktarılmıştır.

arayış sürecinde, dayısının eski konumundan faydalanmak için gerekçe gösterdiği sözlerden anlamak mümkündür:

“Dayım son kozunu kullanarak yeni kurulan Rusya’yla ticaret yürüten, kendi zamanından kalma siyasi bağlantılardan yararlanmaya çalıştı. Adam, bir zamanlar büyükelçiydi ve bir dönem de kent kurulunda görev yapmıştı. Böyle bir adam yardımcı olabilmeliydi” (Bezmozgis 2004: 126).

Rusya’da yüksek bir pozisyonda görev yapan Fima Dayı, Kanada’da yaşadığı kimlik bunalımı nedeniyle özel hayatında da mutsuz bir birey olarak okuyucunun karşısına çıkar. Romana ismini veren Nataşa’nın annesiyle ikinci bir evlilik yapan kahraman, çok geçmeden bu ilişkisini de oldukça sarsıcı bir şekilde bitirmek zorunda kalır. Bu durum, aile içerisinde büyük bir üzüntüye neden olur. Rusya’dayken son derece nüfuzlu bir konumda olan Fima, göç sonrasında kardeşleri ve ebeveynleri tarafından üzerine titrenilen, savunmasız, küçük bir çocuğa dönüşür.

Komşu Itzik, göçün üzerinde bıraktığı etkiden en çok sarsılanlardandır. Mark’ın anlatımından yola çıkıldığında, *“Itzik de Sovyetler Birliği’ni 1979’da terk etmiş. Odesa’dayken başarılı bir adammış. Kanada’da taksisi varmış. Kendi taksisi varmış. Bazen bir kamyon dolusu yükü uzun yolculuklara çıkarmış, döndüğünde kamyon boş olurmuş. İnsanlar onun Odesa’dan bir sürü dolarla geldiğini söylemişler. Daha sonra üç arabası olmuş, onları kiralyormuş. Kısa bir süre sonra karısı ölmüş”* (Bezmozgis 2004: 133). Kendi ülkesinde oldukça mutlu ve başarılı bir adam olan Itzik, Kanada’da zavallı, yaşlı bir ihtiyar olarak ön plana çıkar. Karısının ölmesiyle akrabası Herschel ile yaşamaya başlayan yaşlı adam, bu nedenle çevresinde dışlanır. Çok geçmeden hastalanan kahraman, uzun süredir görüşmediği oğluna ancak ölüm döşeginde kavuşur.

Zorunlu kültürlenme

İnsanlık tarihinin en trajik olgularından biri olan göçün çarpıcı bir şekilde yansıtıldığı Nataşa’da 1980’li yıllarda göç etmeye zorlanan bir ailenin yaşadığı kültürlenme süreci ve ardından gelen kaçınılmaz asimilasyonun hikâyesi anlatılır. Zorunluluk neticesinde gerçekleşen her bir olgu, devamında başka zorunlulukları da beraberinde getirir. Tarihlerini, milli değerlerini, dillerini ve kişisel hatıralarını bir varış olmaktan çıkarıp bir kalkış noktasına dönüştüren göçmenlerin, bu noktalarda yabancılaştığı, ötekileştiği anlaşılır (Türkyılmaz 2016: 1163). Eserde de görüldüğü üzere, göçün hemen ardından göçmenlerden “dönüşüm” beklenir. Bunun için de “kültürlenme” sürecinden başarılı bir şekilde çıkmak gereklidir. Er’e göre, *“kültürlenme, bir yandan birey ve aile ilişkilerine, diğer yandan da gruplararası ilişkilere uzanır; psikolojik ve sosyo-ekonomik kültürel uyumu içerir”* (Er 2015: 45). Farklı bir kültürle yüzleşen göçmenlerin çoğunluğu yeni değerleri benimsemekte oldukça zorlanır. Göç konulu çalışmalarıyla tanınan akademisyen ve kuramcı Edward Said’in de belirttiği üzere göç, birey için kesintili bir var olma durumudur ve bireyin geride bıraktığı yerle bir çeşit kavga etme biçimidir (Chambers 2014: 13). Bireyin bu kavga sürecini en hafif bir şekilde atlatması ve içerisinde henüz dahil olduğu toplumla tam anlamıyla bütünleşebilmesi için öncelikle muhafaza ettiği kültürün yeni kültürle uyum sağlaması gerekmektedir. Aksi halde kendisini bir ayırışım içinde bulacak, yeni yaşamının etkisini üzerinde daha sarsıcı bir şekilde hissedecektir (Er 2015: 45-46). Bu zorunlu kültürlenme sürecinde bireyler, kendilerine dayatılan yaşam şekline uymaya zorlanırlar. Neticede göçmen, kendinin olmayan bir uzamda tedirgin edici bir sorgulamayı, baskıyı ve yabancılaşmayı derinden hisseden, kendini sürekli örtbas edilemeyen bir yabancılığın içinde bulandır (Türkyılmaz 2017: 1164). Bermanlar da bu süreçten sancılı bir şekilde geçer. Kanada’nın göçmenlik şartları gereği, İngilizce bilmek zorunludur. Bu nedenle öncelikle ailenin bu sorunu ortadan kaldırması gereklidir. Mark’ın anne ve babası aynı çevrede yaşadıkları komşuları olan ve onlarla benzer nedenlerle Minsk’ten göç etmek zorunda kalan Rita ve Mişa

Nahumovski çifti ile birlikte George Brown Koleji'nde zorunlu dil kursuna gider. Ancak yeni yaşamın getirdiği bu çetrefilli sürece daha yaşlı olan Nahumovskiler, Bermanlara oranla daha zor ayak uydururlar:

"Nahumovskiler için her şey daha da zordu. Yalnızdılar, daha yaşlıydılar ve yeni bir dil öğrenmenin zorluklarıyla serseme dönmüşlerdi. Kendileri de çaresiz durumda olan annemle babam, daha zor durumda olan Nahumovskilere yardım eli uzatmaktan memnuniyet duyuyorlardı" (Bezmozgis 2004: 2).

Anne Berman, grubun diğer üyelerine göre daha iyi bir öğrenci olduğundan kursta öğrendiklerini evdekilere tekrar ederek bu süreci kolaylaştırır. Evin oğlu Mark, göç etmelerinden kısa bir süre sonra kuzeni Jana ile birlikte ilkokula yazılır ancak burada dil bilmemenin verdiği sıkıntıyla günlerini büyük bir mutsuzluk içinde geçirir.

Dilini, yaşam tarzını ve kültürünü bilmediği uzamlara kaçıp bir tür kopuşun öznesi olan göçmenler için bilinmeze karşı duyulan korkunun ve kaygının yanı sıra ayakta kalabilmek için gösterilen savaşım ön plana çıkar. Değersiz bir yaşama mahkûm edilen göçmenler en ağır ve kazancı en düşük işlerde çalışırlar. Sonu belli olmayan bu yolda göçmenler, yalnız ve her türlü destekten yoksun olarak sert bir varoluş mücadelesinin hüküm sürdüğü kayboluşun içinde var olmak ve varlıklarını anlamlandırmak zorundadırlar (Türkyılmaz 2016: 63). Kendi varlık alanlarını yaratmaya çalışan Berman ailesi de, dil sorununun ardından geçim derdiyle karşı karşıya kalır. Baba Berman, Letonya'da sürdürdüğü mesörlük mesleğini burada devam ettirme girişiminde bulunur. Ancak Kanada'nın çalışma şartlarından bir diğerine takılan baba, Mark'ın ifadesiyle, *"sertifika alabilmek için karmaşık tıbbi terminolojiyi ezberlemek ve yabancı dilde gerçekleştirilecek sekiz saatlik bir sınava girmek zorundaydı"* (Bezmozgis 2004: 20). Gereken tüm çabayı gösteren Bermanlar, yeni açacakları mesörlük salonu için reklam yapma çabasına girerler. Bu esnada buldukları konumdan faydalanmak isteyen aile, insanlara ajitasyon yaparak kazanımlarını artırmak ister:

"Annem, babamın Sovyet sığınmacı konumunun en güçlü pazarlama taktiği olduğunu belirtiyordu. İnsanları çekecek en önemli noktanın, kendilerini suçlu hissettirmek ve duygudaşlık olduğuna inanıyordu. Böylece insanların ofise gelmelerini sağlayabilirdik. Bir kez ofise geldiler mi babam onları becerileriyle kolayca etkileyebilirdi" (Bezmozgis 2004: 25).

Kimi zaman yaşadıkları durumlar karşısında kahramanlar, anılarıyla tazelenirler. Açtıkları masaj salonuna müşteri çekebilmek için ünlü doktor Kornblumlara ziyarete gidecek olan ailenin elmalı pasta yapması, küçük Mark için büyük bir olaydır. Çünkü elmalı pasta, bu Yahudi ailenin kültüründe önemli bir yere sahiptir ve huzurlu bir şekilde yaşadıkları eski zamanların bir simgesidir:

"Stalin'den önce büyükannem, her cuma akşamı mumları yakar, elmalı pasta yapardı. Büyükbabamın savaş öncesinin Yahudi Letonyası'yla ilgili anılarında mumların ve elmalı pastanın çok büyük bir önemi vardı. Annem küçük bir kızken Stalin başa geçtiğinde elmalı pasta hâlâ vardı ama artık mumlar yoktu. Benim doğduğum zamanlarda ise artık ne mumlar ne de elmalı pasta kalmıştı ama annemin anılarında elmalı pastanın hâlâ Yahudiliğe özgü bir anlamı vardı. Annem buradan yola çıkarak elmalı pasta tarifini hatırlamaya çalıştı ve gerekli malzemeleri almak için pahalı bir süpermarkete gitti. Ve o cuma akşamı hasta olduğu bahanesiyle işten erken çıktı, eve geldi ve Kornblumlara taze taze götürebilmek için elmalı pasta yapmaya başladı" (Bezmozgis 2004: 29).

Çok geçmeden yine küçük Mark'ın geniş anlatım gücüyle göç ettikleri bu yeni dünyadaki yaşamlarını sürdürdükleri evleri ve düzenleri hakkında söyledikleri dikkat çeker. Doktorun evine geldiklerinde Mark'ın söyledikleri, aile bireylerinin evi gördükleri anda kafalarında geçenlerle aynıdır:

“Tamamen müstakil bir evdi. Bu bizim hayal edebileceğimizden bile fazlaydı. Bizim dairemizle, tamamen müstakil bir ev arasında dağlar kadar fark vardı. Bizimkiyle böyle müstakil bir evin arasında ortalama kasaba evleri ya da ikiz villa tipi evler bulunuyordu. Kimi zaman bir takım planlardan ya da tahminlerden söz edilse de çevremizdeki kimse henüz bir kasaba evine bile taşınmamıştı” (Bezmozgis 2004: 30).

Ailenin eve girdikten sonra yemek masasında tanıştığı yeni insanların anlattığı hikâye, o dönemde Yahudi göçmenlerin yaşadığı zor sürece vurgu yapar niteliktedir: Bir zamanlar Rusya’da iyi mesleklerde çalışan Genady ve Freda çifti, göç etme zorunluluğu karşısında Kanada’ya başvursalar da göçmenlik başvuruları kabul edilmemiştir. Hatta çift büyük bir Yahudi düşmanlığıyla karşı karşıya kalmış, dairelerinden tahliye edilmeye zorlanmış ve üç aileyle tek bir odada yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Öyle ki Genady bu esnada işçiler tarafından bıçaklanarak Yahudi olduğu için büyük hakarete uğramıştır. Doktorun evinden ayrılırken bayan Kornblum’un elmalı pastayı kabul edemeyeceklerini söyleyerek Bermanlara iade etmesi, yeni yaşamlarının kendilerine dayattığı kültürlenme sürecinin en büyük kanıtı olur. Pastayı bir süre ne yapacaklarını düşünen aile, çok geçmeden çöpe atmaya karar verir. Öncesinde son derece mantık dışı olarak değerlendirebilecekleri bu batıl inanca yeni ülkelerinde sıkı sıkıya tutunan aile, pastadan kurtularak kendi kültürlerini geri bırakır ve yeni bir kültürü kabullenmeye başladıklarının ilk sinyalini verir.

Aidiyete teslimiyet

Maslow’un *İhtiyaçlar Hiyerarşisi*’nde de belirttiği üzere, insan her daim toplumun bir üyesi olarak kabul edilmek ister. Kişi ancak kabul edildiğini hissettikten sonra kendisini tanıtmaya hedefi güder (Ercoskun & Nalçacı 2005: 364). Doğduğu andan itibaren herhangi bir yere ait olma ihtiyacı hisseden birey, bunun için dayatılan her koşulu kabul eder. Berman ailesinin yaşamındaki çelişkiler, Maslow’un bu teorisinden kaynaklanır. Çünkü Sovyetler’de yaşam artık çekilmez bir hâl almıştır. Bir zamanlar kendi ülkelerinde üst düzeyde çalışan memurlar dahi Kanada’nın zorlu yaşamına kendini bırakır. Üstelik buradaki yaşamı artık herkes kabullenmiş, kendi düzenlerini kurmaya başlamışlardır. Bu duruma verilebilecek en güçlü örnek, dış doktoru Dusa’dır. Mark’ın anlatımından yola çıkıldığında,

“Moskova’da üst düzey bir profesyonel olan Dusa, Kanada’daki sınavları henüz geçememiştir. Bu arada bir doktorun yanında akşamları hizmetçi olarak çalışmaktadır. Dış doktoruyla gayriresmi bir anlaşma yapmıştır. Kendi hastalarını tedavi etmek için doktorun muayenehanesini kullanıp el altından para kazanmaktadır. Kanadalı dış doktoru anlaşma gereği Dusa’nın kazandığı paranın yüzde ellisini almaktadır. Başına herhangi bir iş açılırsa her şeyi inkâr edecektir. Bu da Dusa’nın ortada kalacağı anlamına gelmektedir” (Bezmozgis 2004: 46).

Kendilerine yeni bir konum elde etmek için mücadele eden bireyler, onları bekleyen her türlü riski kabul ederek aidiyet duygularına teslim olurlar. Bundan sonra terk ettikleri topraklara olan özlem, yerini yavaş yavaş yeni yurtlarına olan bağlılığa bırakır. Bu insanlar için artık arkada bıraktıkları bir geçmişleri yoktur. Ülkelerinde en başından beri var olan sıkıntılar, zamanla kahramanlara sorun olarak görünmeye başlar. Bu durumu, baba Berman’ın Kanada’daki bir yarışmaya gelen eski bir halterci dostunu görmek amacıyla gittiği otelde karşılaştığı KGB ajanıyla aralarında geçen sohbet neticesinde Mark’a sarfettiği sözlerde görmek mümkündür. Ajanın davranışlarından rahatsız olan baba, göç etmelerinin nedenlerinden biri olarak, karşılaştığı bu yapay muamele olduğunu söyler: *“Şunu asla unutma. İşte bu yüzden ülkeyi terk ettik. Böylece bu adam gibi insanlarla karşılaşmak zorunda kalmayacaksın”* (Bezmozgis 2004: 51). Diğer yandan Mark ve annesinin Sovyetler’den spor müsabakasına Kanada’ya gelen dostları Sergey’in alışveriş merkezine giderken söyledikleri, kahramanların yeni yaşamlarına doğru başlayan kabullenişlerini gösterir gibidir: *“Bellaçka şunu unutma, sabah uyanıyorsun, arabana biniyorsun, bir mağazaya gidiyorsun ve istediğini alabiliyorsun. Riga’da ise artık insanlar kuyruğa*

girmeye izin almak için bile yine kuyruğa giriyorlar" (Bezmozgis 2004: 54). Artık eski vatanlarını bir "mezarlık" ve "çöplük" olarak betimleyen kahramanlar, geleceğe yönelik umutlar beslemeye başlayarak yeni bir vatan ve kültüre kendilerini ait hissetmeye başlarlar. Böylelikle dönüşümle birlikte büyük bir kültür asimilasyonu yaşanır.

Esere ismini veren "Nataşa" bölümünde, kahramanların dönüşüme uğramadan önce yaşadıkları gelgit süreci, yaşanan olaylar üzerinden örneklenir. On altı yaşında genç bir kız olan Nataşa, Mark'ın dayısı Fima'nın ikinci evliliğini gerçekleştirdiği Zina'nın ilk eşinden olan kızıdır. Küçük yaşta babası tarafından terkedilmesi nedeniyle annesinin otoritesi altında büyümeye mecbur edilen genç kızın yaşamındaki tek düşmanı, yine öz annesi Zina'dır. Nataşa'nın duygu dünyasında yaşadığı çelişkiler, onu annesinden nefret etmeye zorlar. Çünkü Zina, sadakat duygusundan yoksun, dürüst olmayan bir kadındır. Hayatına girdiği herkesin yaşamını zindan etmektedir. Genç kız, bu nedenle annesini kendi yaşamında bir pranga olarak görmektedir. Yeni bir evlilik neticesinde Fima Dayı'nın evine yerleşmek üzere annesinin zoruyla doğduğu toprakları bırakıp Kanada'ya gitmek zorunda kalır. Davranışlarındaki rahatlık ve sınır tanımazlık, ilk başlarda Mark'ı rahatsız etse de sonrasında ona bağlanmasına neden olur. İki ergen genç arasında zamanla beliren cinsel yaşam, aileler tarafından fark edilince büyük bir çatışma ortaya çıkar. Nataşa, annesinin kendisine baskı uygulamasına daha fazla dayanamayıp aynı baskı altında yittiğini düşündüğü Fima Dayı'yla birlikte oluyormuş görüntüsü vererek onların evliliklerini bitirir. Aynı zamanda kendisine destek olmadığını düşündüğü Mark'ı da terk ederek delikanlıdan ayrılır ve onun öncesinde kendisini tanıştırdığı eroin satıcısı Rufus'a gider. Mark'ın tüm bu yaşananlar karşısındaki sessizliği, yaşayacağı dönüşümü kabul ettiğinin göstergesidir. Rufus, kahramanın yaşamında bu süreci kolaylaştıran önemli unsurlardan biridir. Ailesinin çalışması için gösterdiği baskıyı Mark reddeder ve Rufus'a eroin dağıtımında yardım eder. Kimi zaman kendisinin de kullandığı eroini, yeni yaşamına alışma sürecinde sıklıkla başvurduğu önemli bir araç olarak görür.

Eserde, zamanla aidiyet hissi tamamlanır. Kahramanlar yeni yaşamlarına alışır ve hatta istedikleri düzeni kurarlar. Berman ailesi, maddi durumlarını düzeltir, kendilerine yeni bir ev bile alır. Bu sırada küçük Mark artık yetişkin ve olgun bir birey olur. "Yetersayı" isimli son bölümde bu değişim ve dönüşüm tam anlamıyla görülür. Mark'ın büyükannesinin ölümü sonucu dedesi, göç ettikleri zamandan beri yaşadıkları evden taşınmak ister. Çünkü burası, yaşlı adam için yaşadıkları zor günlerin hatırasını taşımaktadır. Ancak buradan çıkmanın yolu ülke kuralları gereği, para yardımı sağlamak adına mesken başvurusu yapmaktır. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra dede, bekleme listesine alınır. Bu esnada işten çıkarılan Mark, yeni bir iş bulana kadar dedesine yardımcı olur. Dedesini sinagoga götürerek ayine katılma sorumluluğunu üstlenen genç adam, dedesinin yeni apartmanında eşlerinin vefat etmesiyle aynı dairede yaşamaları nedeniyle çevrelerinde asılsız söylentilerin yayıldığı Litvanyalı ihtiyar Herschel ve Odesalı bir taksi şoförü Itzik'in trajik öyküsüne şahit olur. Sovyetlerin dayatmasından kaçarak kurtulan kurbanlardan olan bu insanlar, eşlerini kaybetmelerinin ardından zorluklarla geçen yaşamlarını birbirlerinin yalnızlıklarını paylaşarak sürdürmeye çabalarlar. Fakat bu durum, etraftakiler tarafından hiç hoş karşılanmaz. Öyle ki öksüren Itzik'in omzuna elini koyan Herchel'i görenler, ayinden sonra onunla tokalaşmak istemezler. Asimilasyonun en büyük kanıtı olan bu insan güruhu, yabancı bir memlekette birbirleriyle bütünleşmek yerine, tıpkı onlara yapıldığı gibi dışlama sürecine giderek bu iki yaşlı adamın yaşamlarını daha da zorlaştırır.

Sonuç

Siyasi, sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı insanların yer değiştirmesi anlamına gelen göç, kendi içerisinde iç-dış göç, özgür iradeyle ve zorunlu göç olmak üzere çeşitlenmeler barındırır. Her yönüyle

bireyin ruh sağlığı üzerinde olumsuz etki bırakan göç olgusu, zorundalık neticesinde gerçekleştiğinde nüfuz alanı daha geniş olur. Bu durum, en çok kişinin doğumdan ölüme kadar olan süreçte toplumsal alanda varlığını sürdürebilmesi için önemli bir şart olan aidiyet hissine zarar verir. Maslow'a göre, kişinin en az yeme ve içme kadar önemli olan bir diğer ihtiyacı aitlik hissini tatmin etmesi zorunludur. Aksi takdirde birey, yaşamda kendisine bir yer edinemediğini düşündüğünden mutsuz ve başarısız olacaktır. Nitekim bu güdüden hareketle yola çıkan ve ülkesindeki baskı, korku ve şiddetten sakınıp daha özgür ve mutlu bir uzamda yaşamayı düşleyen bir ailenin hikâyesini anlatan Bezmozgis'in *Nataşa* romanı, küçük bir çocuğun yetişkin bir birey olana dek aitlik ihtiyacını nasıl tamamladığını gözler önüne serer. Hiç bilmedikleri, yabancı oldukları yeni bir yerin etkisini dahi üzerinden atma fırsatı bulamayan Berman ailesinin yaşadığı önce kültürlenme ardından dönüşüm süreci, göçün bireyler üzerindeki psikolojik boyutunu yansıtır. Doğdukları yer olan vatanlarındaki siyasi çekişmeler neticesinde kendilerini artık oraya ait hissetmeyen aile, yeni bir vatan arayışına girer. Her ne kadar Sovyetlerin politikaları sonucunda göç etmeye mecbur kalsalar da içten içe kendileri de vatanlarıyla aralarındaki bağı hissedemedikleri için oradan ayrılmak isterler. Bu tek yönlü yolculuğun sonunda yeni bir düzene alışma evresinde oldukça sıkıntılı bir dönem geçirseler de aitlik güdülerini zorlayarak zamanla göç ettikleri ülkeyi vatanları olarak benimseyerek düzenlerini kurarlar. Kimlik bunalımı, uyum sorunu, arada kalmışlık gibi problemleri aşarken kimi zaman kendilerinden ödün verirler. Ancak hafızalarına kazınan ve her daim anavatanlarına özlem duymalarına sebebiyet veren en güzel anlarıyla bu kahramanlar zamanla her ne kadar yaşadıkları ülke içerisinde kültürlenseler de dünyaya gözlerini açtıkları uzam hiçbir zaman kendisini tam anlamıyla unutturmaz.

Kaynakça

- Azarnova S. (2009). "Russkie idut". *Novaya jizn. İzd. russko-yevreyskoy diaspori v San-frantsisko*, İyun, (327) 8-10.
- Bezmozgis, D. (2006). *Nataşa*. (Çev. Deniz Öztok). İstanbul: Everest.
- Chambers, I. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik* (Çev. İsmail Türkmen & Mehmet Beşikçi). İstanbul: Ayrıntı.
- Çağlayan, S. (2006). "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 67-91.
- Çelik, R. (2018). "İkinci Dünya Savaşının Sovyet Edebiyatına Etkisi". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(24), 360-370.
- Er, A. (2015). "İtici ve Çekici Faktörler Bağlamında İç Göç: Gaye Hiçyılmaz'dan *Fırtınaya Karşı*". *Göç Dergisi (Londra/İngiltere)*, 2(1), 43-58.
- Ercişkin, M. H. & Nalçacı, A. (2005). "Öğretimde Psikolojik İhtiyaçların Yeri ve Önemi". *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 353- 370.
- Erenburg, İ. (1968). *İnsanlar Yıllar Hayatlar* (Çev. Hasan Ali Ediz). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Gorbaçov, A. Yu. "Poeziya russkogo zarubejya tretey volni emigratsii", <https://www.bsu.by/Cache/pdf/379543.pdf> Erişim Tarihi: 05. 12. 2018
- Güreşçi, E. (2016). "Ortak ve Farklı Yönleriyle İç ve Dış Göçler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1058-1064.
- Karak, Ş. K. (2014). "Edebiyatta Yankılanan Bir Seda: Göç". *Erzurum: A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (51), 229-243.
- Kaşoğlu, A. (2015). "Göçmen Bir Yazar Olan Murat Tuncel'in Kaleminden *Maviydi Adalet Sarayı ve Gölge Kız*", *Turkish Migration Conference, Selected Proceedings*, Transnational Press London.
- Kıyanç, S. (2014). "Malakanlar". *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*.

- Konstantinovna, K. S. (2012). "Rossiyskaya emigratsiya pervoy volni: sotsiokulturniye, pedagogicheskiye i sotsialno-psihologicheskiye faktori natsionalnogo vospitaniya detey i podroostkov", *Nauçnyy jurnal Kubgau*, 82(08), 1-14.
- Kula, S. & Çakar, B. (2015). "Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki". *Bartın Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi*, 6 (12), 191-210.
- Lee, E. S. (1966). "A Theory of Migration". *Population Association of America: Demography*, 3(1), 47-57.
- Lewis, J. (2015). "David Bezmozgis" <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/david-bezmozgis> Erişim Tarihi: 01.12.2018.
- Medvedeva, G. T. A. & Buşuyeva, S. V. (2016). "Rossiyskoye zarubejye XX veka: Osobennosti formirovaniya, adaptatsii i sohraneniya natsionalnoy identičnosti rossiyskoy emigratsii". *Vestnik nijegorodskogo universiteta im. H. İ. Lobaçovskogo*, (2).
- Sav, Ö. (2016). "Uluslararası Hukuk Açısından "Sığınma", "Göç", "Nüfus Mübadelesi" "Vatansızlık" Gibi "Silahlı Çatışma" Bağlantılı Nüfus Sorunları". *TBB Dergisi*, (124), 497- 558.
- Smirnova, A. İ. (Ed.) (2014). *Rus Göçmen Edebiyatı-Düzyazı (1920-1940)*. Antoloji. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Solak, S. G. (2017). "Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (1), 13-37.
- Trubetskova E. G. (2011). "Kultura russkogo zarubejya", Saratov: Saratovskiy gosudarstvennyy universitet im. N. G. Çernişevskogo.
- Türkyılmaz, Ü. (2016). "Hakan Günday'ın Daha Adlı Yapıtında Göç Olgusu", IV. Türk Göç Konferansı, Viyana, Avusturya.
- Türkyılmaz, Ü. (2017). "Amin Maalouf'un Yolların Başlangıcı Adlı Yapıtında Göç, Kültür ve Kimlik". *Geçmişten Günümüze Göç III*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yapıcı, F. (2016). "Tarihi Gerçekler Açısından "İki Kasım Bin Dokuz Yüz Kırk Üç" Romanı". 1. International Symposium on Migration & Culture, Amasya, Türkiye.
- <http://iessay.ru/ru/writers/other/literatura-xx-veka/stati/russkaya-literatura-xx-veka/tri-volny-emigracii-ruskoj-literatury-v-xx-veke> "Tri volni emigratsii russkoy literaturı v XX veke", Erişim Tarihi: 12. 02. 2019.